

VÁRADI PÉTER „SELYMES” BÁCSI VÁRA (II.)

KALAPIS ZOLTÁN

Az önámítás azonban erősen tartotta magát, az illúzió hiú ábrándokat táplált: talán mégsem következik be – valami csoda folytán – a legrosszabb, az összeomlás.

Váradi Péter korának legtöbb művelt emberénél jóval realisabban tekintett a török veszélyre, hiszen személyesen is átélte nyomasztó közelségét. De azért ő is élte a maga mindennapi életét – egy átlagosnál pallérozottabb, literátusi hajlamokkal is megáldott főpap tartalmas életmódját. 1496-ban több familiárusát Itáliába menesztette kegytárgyakat vásárolni a bácsi és a kalocsai székesegyház részére – kelyheket, szentségtartókat, díszes kereszteket, drágakövel kirakott misekönyveket, hímzett kazulákat –, de juthatott ezekből a bácsi érseki kápolnába, a könyvtárszobába, de talán még a várpalota lovagtermébe is. Nyilván máshonnan is kerültek ide értékes holmik, így a budai műhelyekből is.

Bács az egyik fontos kereskedelmi út megálló- és pihenőhelye. A keleti kereskedők karavánjai gyakran felkeresték az érseki székhelyet, útban Közép-Európa felé, s kínálták ritka szép portékáikat: selymeket, elefántcsont-faragványokat, drágaköveket, bőrkészítményeket, fűszereket.

Nem nagy képzelőerő kell ahhoz, hogy szemünk elé varázsoljuk a Mátyáskor után kialakított egyik reneszánsz központ fényeit: az „aranyos” és „selymes” bácsi vár anyagi és szellemi gazdagságát, ahogy azt a kortársak megfogalmazták. A jólét, a bőség, olykor még a fényűzés jelei mutatkoznak Váradi Péter bácsi várában, anyagi helyzetének javulását tükrözik az itt felhalmozott nehéz, faragott bútorok, a csillogó fegyverek és vérték, a díszes edények és gyertyatartók, prémes, brokátos öltözetek, a szobrok és faragott kövek (Henszlmann írja jelentésében, hogy sok faragott római kő, szobormaradvány került

felszínre, bár a római források nem tesznek említést arról, hogy a Duna túlsó oldalán, a Barbaricumban, valaha is lettek volna római telepek. Valamilyik bácsi prépost gyűjtögethette ezeket, gyarapította velük kőtárát).

Fraknoi Vilmos történész szavai szerint „a művészet és a tudomány kincsei éppoly gazdagságban voltak itt feltalálhatóak, mint Esztergomban és Zágrábban”.

Váradi Péter „aranyos és selymes” bácsi várának igazi dísze azonban a könyvtár volt, bár ebben az esetben is inkább jelzésekre tudunk támaszkodni, mint tényekre. Polcain ott sorakozhattak azok a kiadványok, amelyeket előszeretettel forgatták a kor klasszikus műveltségű emberei: a drága kódexek és az akkor már a valamivel hozzáférhetőbb nyomtatott könyvek, amelyek a XV. században nagy példányszámban terjedtek.

Könyvjegyzék nem maradt ránk, de a becslések szerint 200–300 fóliánsa lehetett, s a nagyobb humanista főpapi könyvtárak közé tartozott.

Könyvtártörténetünk öt megmaradt könyvét tartja számon. Az egyik egy 1498-ban pergamenre nyomtatott, díszesen kifestett misekönyv, Budapesten, a másik a neves középkori teológus, Nicolaus de Lyra 1481-ben nyomtatott beszédei, Kolozsvárott, a harmadik Szent Pál levelei Theophülaktosz kommentárjaival, nyomtatott könyv 1477-ből, őrzési helye Oxford, a negyedik Nüsszai Szent Gergely Mózes életéről írt munkája, a humanista Trapezuntius fordította görögből latinra, ez a kódex Bolognában van. Végül egy kétkötetes Hieronymus-ősnymtatvány, amely jelenleg ismeretlen helyen lappang. Arról is van adatunk – írják a szerzők –, hogy Janus Pannonius költeményeinek egy gyűjteménye is megvolt a birtokában, a nagy hírű olasz humanista, Beroaldo pedig neki ajánlva adta ki az ókori Apuleius Aranyszamarához írt magyarázatait Bolognában, 1500-ban. Ennek egy példánya is kétségtelenül ott volt könyvei között.

Sok vagy kevés az, amit a viharos századok „kegyeskedtek” megőrizni az utókornak?

Ahogy vesszük. Elődének, Handó György bácsi–kalocsai érseknek több mint háromszáz kötetből álló gyűjteményéből egy példány sem ismeretes, bár nagy összegű itáliai könyvvásárlásairól írott bizonyítékok maradtak fenn. Az utódnak, a tudományos műveltségű, feddhetetlen jellemű Frangepán Györgynek még szomorúbb a sorsa: könyvtárának még a híre sem maradt fenn. Váradi Péter bizalmasa, testi-lelki jó barátja, Báthori Miklós is nagy humanista könyvgyűjtő volt, de gazdag könyvtárának csak egy hiteles darabja ismert.

Váradi könyvtárának egyetlen magyarországi példánya – egy rendkívül szép kiállítású, Velencében nyomtatott missale (misekönyv) – a XIX. században került az Országos Széchényi Könyvtár állományába, mégpedig Czech János történetíró, akadémikus, kincstári levéltári igazgató és műgyűjtő kollekcijából.

Váradai dolgozószobájának csendjében, könyvei között érezte magát a legjobban. Itt töltötte idejének legnagyobb részét, ha ezt bokros teendői megengették. Ezeknek a mindennapi elintéznivalóknak is lelkiismeretesen eleget tett. Időnként kánoni látogatásokat tett érsekségében, a legeldugottabb egyházközössébe is eljutott. Gyakori látogatója a helybeli ferences rendnek. Ha megérkezett, megszólaltak a XII. században épített (ma is álló) toronyban a harangok, mivel ez a tisztelet kijárt mind az érseknek, mind a rend patrónusának. Váradai nagy barátja a ferenceseknek – meghívja és beosztja őket igehirdetésre a plébániákban –, de jó kapcsolatot tart fenn a pálosokkal és a karthausiakkal is, mivelhogy e három szerzetesrend tevékenységében az egyház megújulásának egyik fontos zálogát látja.

Gyakran néhány napot tölt a péterváradai apátságban, s személyesen győződik meg a vár felkészültségéről: látja védelmének nagy-nagy hézagait, a helyőrség csekély létszámát, fegyverük, védelmi felszerelésük gyengeségeit, a zsold hónapos lemaradását. Elgondolkozhatott azon, hogyan is lehet száz–százötven elégedetlen katonával országot védeni?

Valamivel ritkábban felruccant a fővárosba, s budai sarokházában szállt meg. Ilyen alkalom a Dunai Tudós Társaság (Sodalitas Litteraria Danubiana) ülésszaka. Ez volt az első közép-európai irodalmi és tudós szervezet, amelyet Konrád Celtis, a latinul alkotó német költő alapított azzal a szándékkal, hogy összefogja Bécs és Buda humanistáinak tevékenységét. Néhány könyv kiadásával állítottak maguknak emléket, így megjelentettek egy Apuleius-kötetet is. (Lucius Apuleius Észak-Afrikában élő latin költő volt, a római irodalom nagyjai közül, Vergilius mellett, egyedül csak ő kapott szobrot a császárság fővárosában. A művelt provinciális megtestesítőjét látták benne.)

A társaság nem volt hosszú életű (1497–1508), Celtis halálával megszűnt, de még így is nagy hatással volt a Mohács előtti Magyarország szellemi életére.

Váradai „selymes” bácsi várának kapuja természetesen nyitva állt a vendégek előtt: minden rendű és rangú embert szívesen látott, hívására is sokan felkelesték. Familiárisai fordultak meg alighanem a legsűrűbben otthonában: várkapitányai, jószágigazgatói, adószedői beszámoltak neki ügyes-bajos dolgaikról. Velük egy sorban lehettek az esperesek, apátok, kanonokok.

Nem volt ritka látogató a követ vagy a fontos ügyek elintézésével megbízott személy, akiket aztán, feladattal ellátva, útra bocsátott. „Amikor megszállt nálam Budára utaztában szentséged kamarása, Vincenzo Pistacchio úr, aki ez ideig kormányzója volt a péterváradai apátságnak – írja Váradai VI. Sándornak címzett, 1493-ban keltezett levelében – bőkezű vendégbarátsággal megvendégelve engedtem tovább Buda felé, fogadott kísérők csoportjával és egy kölcsönzött lovaskocsival, hogy megfelelőképp biztosítsam utazását.”

A kamarás úr fontos megbízatást is kapott. „Mivel pedig arról már korábban hírt vettem – írja még Váradi –, hogy szentséged örömmel látná, ha Magyarországról török paripákat kapna, egyikét annak a két török lónak, amelyet szentséged részére jó néhány nappal ezelőtt fölkészítettem, átadtam Vicenzó úrnak azzal a török nyereggel egyetemben, amellyel Szendrőről hozták nekem. (A másik ló ugyanis tönkrement annak az embernek hibájából, akit a magam nevében indítottam útnak az Örök Város felé . . .)”

Ünnep volt számára, ha szívéhez közel álló, vagy tiszteletet parancsoló személyek keresték fel. Egyik bizalmasához, Báthori Miklós váci püspökhöz, évekig tartó, bensőséges kapcsolat fűzte. Barátságukat a közös irodalmi és tudományos érdeklődés, az azonos humanista műveltség mélyítette. De a csaknem megegyező sors is egybekovácsolta őket. Báthori ugyanis Váradi Péterrel egy időben lett kegyvesztett, Mátyás ettől fogva állandóan mellőzte a művelt, Váradihoz közel álló főpapot. A királyi tanács faragatlan főurai viszont gúnyt űztek belőle, többek közt azért is, mert szabad idejében, dorbéolás helyett, Cicerót olvasta.

Évekig korrespondáltak egymással, Váradi egyik lelkes levelét, amelyben arról értesíti, hogy a Dunát bevezette Bácsba, bővebben idéztük is. Báthori pallérozott, humanista eszmékkel átitatott sorait Váradi mindig „rendkívüli lelki gyönyörrel” olvasta.

Kölcsönösen látogatták egymást. Ilyenkor, ha éppen Bács volt a soron, a kor két kiemelkedő értelmiségije a jófajta szerémi bor mellett vagy a bácsi vár mesterséges patakjának partján, a gyógynövény-ágyásokkal tarkított virágoskertben vagy a gyümölcsös füge- és almái mellett sétálva irodalmi ügyekről csevegtek, tudományos, vagy éppen vallási kérdésekről folytattak eszmecserét.

A két rokon lélek jól kibeszélte magát, tovább szövődött köztük a szívbeli barátság.

Egészen más természetű volt Ludovicus Tubero (Tubero Lajos néven ismeri a magyar történelemtudomány) bácsi látogatása. Ő egy tekintélyes ragusai (dubrovnikai) patricius család sarja, igazi neve Ludovicus Cervinus, s párizsi tanulmányi éve során változtatta meg Tuberóra, azaz púposra, testi fogyatékosságára utalva. Történelmi munkáit sokáig nagy becsben tartották. Bél Mátyás még úgy tartotta, hogy „a magyar történetírók közt senki sincs, aki különb lenne nálánál”, csak a későbbi kutatások csökkentették súlyát. Az ő feljegyzésében maradt fenn például Dózsa György ceglédi beszéde (feltehetően Lőrinc pap, a mozgalom eszmei vezérének egyik írása alapján, amelyben megfogalmazta a parasztfordalom indítékait és célkitűzéseit). Ebből az adatból kitetszik, hogy Váradi halála után is járt ezen a vidéken, ekkor utódjának Frangepán György volt a vendége. A mostani látogatása munka jellegű: a

kalocsai érseki és a bácsi főesperesség irattárát tekintette át. Nyilván kitűnő forrása lehetett vendéglátója, Váradi Péter is.

II. Ulászló orszájáró körüljai során többször is felkereste Bácsot, nagy udvartartásával együtt, akik között ott volt orgonamestere is, aki minden útjára elkísérte, Bácsban a ferencesek templomában muzikált.

Első látogatására 1494-ben került sor, amikor a zentai réven át először Péterváradot és Nándorfehérvárt kereste fel, majd több mint tíz napig Váradi Péter vendége volt. A következő évben visszatért, s ekkor csaknem hat hetet időzött itt, miközben vadászatott, bíraskodott, békítgette a viszálykodó főurakat. Az ellátásban nem volt hiány, mivelhogy a bácsi királyi raktárak tömve voltak mindenfajta élelemmel. Ha valamilyen hiány mutatkozott, akkor a tárnokmester menesztette embereit a futaki piacra, ahol az egyik nap húsz forintért három mázsa fűgét vásároltatott, néhány napra rá pedig hatvan forintért sáfrányt. Borban sem volt hiány, erről maga Váradi gondoskodott: szerémségi szőlőkertjeinek pincéiből hordószámra hozatta a jobbnál jobb bort. A király nagy kedvelője Szerém nedűjének, annak rabjává is vált.

1500 nyarán II. Ulászló csatlakozott XII. Lajos francia király, VI. Sándor pápa, továbbá Velence és Lengyelország törökellenes szövetségéhez, s hűbelebalázs módra, szeptember végére fegyveres országgyűlést hívott össze, azzal a szándékkal, hogy a hadsereg élére állva megtámadja Törökországot. November 9-én Bács körül mintegy 12 000 lovas táborozott, a szövetségesek katonai és anyagi támogatása azonban elmaradt, csak a francia, lengyel és velencei követ jelent meg a király kíséretében, s tartott szemlét a csapatok felett. II. Ulászló, látva a helyzetet, a közelgő télre hivatkozva, szélnek eresztette katonáit, ő maga is visszatért Budára. Így fejeződött be a nagy felbuzdulás, az európai hatalmak törökellenes szövetsége.

Több síkon is zajlott tehát az élet a bácsi várban, egymást váltották a zajos látogatások a meghitt találkozásokkal.

Ha Váradi Péter végre egyedül maradt, megkönnyebbülten bevonult dolgozószobájába, s folytatta kellemes időtöltéseinek egyikét. A legkedveltebb talán az olvasás volt: leemelt egy libert a polcról, az ablak elé helyezte összehajtható ollószékét, s belemerült a betűzésbe, a lapozgatásba. Némi fényt vett az olvasás „technológiájára” a bolognai Egyetemi Könyvtárban található könyve, amelybe vörös tintával bejegyezte, mikor és hol vette kézbe: „Bachie, XII. octobr. 1495.”

Nagyszerű könyvtára, tudjuk, csaknem teljesen elpusztult, de olvasmányairól, levelei alapján, mégis megközelítőleg pontos képet alkothatunk magunknak. Ismerte Horatius műveit, Vergilius Aeneisét és Georgikonját. Persius szatíráiból vett citátumokat. Janus Pannoniust egy vonalba állítja a római Marcus Valerius Martialis költővel, akit pedig Janus „utólérhetetlen meste-

rének” tekintett. Hivatkozik Lucamosra, Catóra, Valerius Maximusra és sokan másokra.

Az irodalom mellett jártas a mitológiában is, egy Báthori Miklóshoz intézett levelében emlegeti Arisztaioszt, a nyájak, az erdei vadak és a méhek védelmezőjét, Küréne nimfát, Poszeidon egyik szolgáját, Próteuszt és Vulcanust, a vulkanikus tűz istenét, a mitológiai istenek palotáinak művészi kezű kovácsát.

Kedvenc időtöltése még az asztrológia is: a jövőbe próbál betekinteni. Mint minden vezető humanista, ő is hitt a csillagjóslásban. Ilkus Mártonhoz intézett levelében egy kéréssel fordul Mátyás király egykori udvari asztrológusához: „küldd el nekem az új esztendőre szóló horoszkópos könyvedet”. Várad, mint korának csaknem minden embere, meg volt győződve, hogy a csillagok állásából és mozgásából meg lehet állapítani az egyedek és a népek sorsát. A XV. század végén a párizsi egyetemen asztrológiai tanszék is volt.

A legnagyobb gyönyör azonban akkor szállhatta meg, amikor leült az íróasztalhoz, feltörte a pecsétet a frissen érkezett postáról (bár akkor még nem is volt posta, a leveleket követek, alkalmi utasok, futárok, külön erre a célra alkalmazott nyargoncok hozták és továbbították), s belemerült az olvasásba.

Sok ilyen összehajtott, szigillummal lezárt foliót kapott az ország és a kontinens minden tájáról. Ő maga is rendkívül szorgalmas, literáris hajlamokkal és finom stílusérzékkel megáldott levelező volt. Erről már Mátyás király nevében írott diplomáciai iratai is árulkodnak, de mégis, alkotó íróvá bácsi visszavonultságának idején – 1490–1497 között – ért be.

Várad Péter leveleskönyvét (ha ilyen volt), vagy annak csak egy részét, Székely Sámuel gyalogsági kapitány tárta fel és őrizte meg, miután nyugdíjazása után (1753-tól) régi levelek, oklevelek és érmek gyűjtésébe fogott. Az ő több mint százötven Várad-levélből álló kollekciónak használta fel és tette közzé 1776-ban Pozsonyban Wágner Károly jezsuita páter, történétíró, a budai egyetem tanára, az Egyetemi Könyvtár őre, a következő címmel: *Epistolae Petri de Warda* (Várad Péter levelei).

Időközben újabb levelek is előkerültek, de a Wágner-féle kiadás továbbra is elsőrangú forrásmunka maradt. Egy újabb válogatás alapját is képezte, amelyet V. Kovács Sándor adott közre.

Ebben a gyűjteményben Várad Péter a legtöbb levéllel szereplő szerző: nyolcvanhét levele jelent meg Boronkai István fordításában. „Várad Péter a tudatos művész pedáns óvatosságával törekszik a retorika külsőségeinek megőrzésére, a különféle levéltípusok hangsúlyozására, amikor kérelmet intéz patronusaihoz, amikor köszönettel nyugtázza az iránta megnyilvánuló jóindulatot, amikor gratuláló levelet ír VI. Sándor pápának megválasztása alkalmából” – írja előszavában V. Kovács Sándor.

Váradi Péter tehát, az újkori modern magyar műveltség hajnalán, az irodalmi igényű levélírás művelője volt, s egyúttal a magyar humanista és reneszánsz egyik legnagyobb szellemi megtestesítője.

De így is fogalmazhatnánk: Váradi Péter folytatta a Délvidékről elszármazott kiváló humanisták – a Hunyadiak, Vitéz János, Janus Pannonius – hagyományait.

Levelei zömmel bácsi keltezésűek, a várpalota dolgozószobájában születtek, ahol az íróasztalon, a gondos kezek jóvoltából, mindig volt elegendő lap merített papirosból. A XV. században ez már egyáltalán nem volt ritkaság az ilyen környezetekben. Rongypapirosnak is nevezték, mivelhogy a len- vagy kenderszövet hasított csíkjából készítették. De sohasem száradt ki fenéig a kalamáris sem, szinte naponta töltötték fel a szolgál házi készítésű, koromból előállított és gubaccsal cersavasított tentával. Nem hiányzott persze a lúdtolalak valóságos csokra sem – nyáron is hóvirágként díszlett az asztallapon –, Váradi ezekből válogatott nagy-nagy hozzáértéssel, s tollkésével írószerszámmá faragta.

Kivel levelezett Váradi Péter? Alighanem az eddigiek során már idézett leveleiből is összeállhatott a kép: pápákkal és bíborosokkal, püspökökkel és kanonokkal, királyokkal és kancellárokkal, vajdákkal és várkapitányokkal, adószedőkkel és uradalmi intézőkkel, kebelbarátokkal és ellenfelekkel, hatalmaskodó főurakkal és szelíd familiárisokkal.

Igen szerteágazók olaszországi kapcsolatai, főleg a római kúria érdemes és kevésbé érdemes vezetőivel. „Sándorok legnagyobbikának, a pápák legjobbikának” – így szólítja meg VI. Sándor pápát, aki pedig az egyház szégyene volt: kapzsi, akarnok, álnok cselszövő. Ágyasától öt gyermeke született, köztük a rossz hírű Cezare Borgia, akiről Machiavelli megmintázta a gátlás nélküli fejedelem alakját és Lukrécia Borgia, aki kicsapongásaival vált hírhedtté.

Olasz kapcsolatainak volt egy másik vonulata is, ezekkel a szálakkal a kor vezető értelmiségeihez kötődött, köztük a már emlegetett id. Filippo Beroaldóval, az íróval, a retorika és a poétika professzorával a bolognai, a párizsi és a párizsi egyetemen.

A magyarországi kontaktusai, levélbeli összeköttetései természetesen még gazdagabbak. Már idéztünk néhány részletet Báthori Miklós váci püspökkel folytatott levelezéséből, amelyekből két művelt rokon lélek kölcsönös rokonszenve nyilvánul meg. Hasonló volt a viszonya a hozzá szintén közel álló humanista főpappal, Kálmáncehi Domonkos erdélyi püspökkel. Egyik levelében egészen személyes hangot ütött meg: „Igenszak irigyelem atyaságotat, amiért Nagyváradon a Szent László-fürdőben fürdőzik (ahol gyermekkoromban én is gyakran lubickoltam).”

Se szeri, se száma az egyházi személyekhez intézett leveleinek, többek közt Polgár Antal bosnyák, Farkas Bálint váradi, Nagylucsei Fodor István szerémi, Thuz János zágrábi püspöknek (a Zágráb közelében fekvő Medvevárban rejtegette a menekülő, utolsó óráit élő Janus Pannoniust). De kapcsolatban állt Eszéki István nyitrai főesperessel, Semenyei Miklóssal, a pécsi ferencesek házfőnökével, Frangepán György bácsi olvasókanonokkal, aki majd, halála után, az érseki széket örökli tőle.

A világi tisztségeket viselő főurak közül több levelet váltott Báthori István erdélyi vajdával, Brankovics György szerb despotával, a Beriszló (Berisavljević) család több tagjával, Aragóniai Beatrixszal, Mátyás király özvegyével, Újlaki Lőrinc macsói bánnal (egy helyen „nyílt ellenségének” minősíti), Báthori György főlovászmesterrel, Geréb Péter országbíróval és így tovább.

Levelezésének egy külön rétege az, amikor nem egyénhez, legalábbis nem ismert egyénhez szól, hanem valamilyen közösséghez vagy testülethez, úgymint a bácsi egyházmegyéhez, a zalánkeméni polgárokhoz, a csázmái káptalanhoz, Bodrog megye nemes uraihoz, a magyar főurakhoz, egy ismeretlen budai polgárhoz.

A magyar főurakhoz címzett levelében Váradi értesíti a főpapokat és bárókat, fő- és alispánokat, a királyi és egyéb várak kapitányait, hogy Móra Péter, a kalocsai–bácsi érsekség házgondnoka „tekintélyes mennyiségű kincsemet és pénzemet elsikkasztván, megszökött, és jelenleg (mint a hiteles tanúktól megtudtam) a szerémi várakban rejtőzködik”.

Az ismeretlen budai polgár arra kérte Váradit, hogy adja neki bérbe kelenföldi szőlődézmáját (a középkori terménybeszolgáltatás egyik módja: a természaporulatból egy tized az egyháznak járt, azzal az indokkal „kinek az Isten tízet adott, a tizedet adja Istennek” – K. Z. megjegyzése), de ő ezt azzal tástította el, hogy „nagy szűkében vagyok a bornak budai házam használatára”.

„Keménykezű pásztor lehetett, aki vasakarattal regulázta egyházmegyéjét” – írja előszavában az ilyen és ehhez hasonló ügyek kapcsán V. Kovács Sándor, Váradi leveleinek közreadója, de ez nyilván vonatkozott az egyházmegyéjén kívüli javadalmaira is. Tubero raguzai történész erőszakos és kíméletlen embernek írja le, bár ehhez hozzá kell tenni, hogy a kor szellemében vele szemben is így léptek fel. Bánfi Miklós főudvarmester egyik embere azzal vádolta be Valkó megye nemesi ítélőszéke előtt, hogy néhány jobbágyát megkorbácsoltatta és börtönbe záratta. Váradi tagadta a vádat, s ellentámadásba ment át. „Nekem és egyházamnak (. . .) sok kárt okozott Bánfi Miklós – írja egyik 1495-ben keltezett levelében –, amidőn bizonyos földjeimet elfoglalta, halasztavaimat kihalászta, halászhálóimat apró darabokra szaggatta, jobbágyaimat fogságba hurcolta.”

Ezekben a kemény időkben – a feudális anarchia évtizedeiben – senki sem mondhatta el magáról, hogy ártatlan . . .

Levelezésének egy külön ágát képezi a II. Ulászlóval folytatott „törökös” korrespondenciája. Váradai világosan látta a szeme előtt kibontakozó török veszélyt, s leveleiben felhívta erre az uralkodó gyelmét.

1491-ben, Fejes Benedek baricsi várnagynak jelentése alapján tájékoztatta a királyt, hogy „Belgrád vára nagyon rosszul, szinte sehogy sincs ellátva (. . .) a várban nincs elegendő ember, a kevés ott lézengő pedig teljesen ruhátlan, fegyvertelen, és a törökök csak a szüret idejére várnak, amikor az a kevés ember is szétszéled szüretelni”. Még nyomatékkal hozzát teszi azt is, hogy „a belgrádi hírek, fontolja meg felség, nem raguzai mendemondák”, azaz nem hazugságok, amelyek a városállamból oly gyakorta felröppentek.

Következő levelében (1492. VIII. 13.) a szendrői basa egyik elfogott titkárának vallomása alapján tájékoztatja a királyt, hogy a török „először a Száva menti kisebb várakat támadja meg, majd Belgrádot ostrom alá akarja venni . . . Esedezem, viselje szíven felséged ezt az ügyet, és intézkedjen haladéktalanul.”

Az idő tájt – ki tudja hanyadszor – a török újra ostrom alá vette Jajca várát, amely mélyen belenyúlt a törökök által ellenőrzött területre. A támadás ezúttal is sikertelen volt. „Miközben figyelő tekintetét Boszniára veti felség – írja Váradai –, meg ne feledkezzék Belgrád váráról és erről a határőrvidekről.” Váradai tart a török agyafúrtságától is. „Ha sürgősen nem gondoskodnak emberben és anyagban az utánpótlásról, elsősorban a belgrádi vár számára – írja –, akkor tartani lehet attól, hogy miközben Boszniát megvédjük, Belgrádot elvesztjük.”

Ez a Váradai által előrejelzett „forgatókönyv” nyolc év múltán valósult meg: török kézre kerültek a Száva menti szerémségi várak – Barics, Kölpény, Cserög stb. –, 1520 augusztusában pedig elesett a rosszul felszerelt, csekély helyőrséggel bíró Nándorfehérvár is. Jajca sem kerülhette el sorsát.

Ezek a levelek a Mohács körüli zivataros évtizedek nyomasztó hangulatáról, egy ország tehetetlen vergődéséről tanúskodnak.

A közelgő veszély nem volt ismeretlen az ország vezetői előtt. Mátyás király „vetéseinket dúló vadkanként” észlelte a törököt, Vitéz János pedig már 1448-ban megjósolta, hogy a török háborúknak sohasem lesz vége: „akár győzünk, akár veszítünk, az ellenség állandóan a nyakunkon marad”.

Vajon az ország sorsának irányítói megtettek-e mindent az egyre jobban közeledő vész elhárítására? Fogas kérdés, a válaszok sokasága lehetséges.

Már Mátyás király idejében látni lehetett, hogy az erőviszonyok kedvezőtlenek: a virágzó, nagyhatalmi igényeket támasztó, középkori Magyarország uralkodójának feleannyi jövedelme, feleannyi katonasága volt, mint a töröknek. Ezek az arányok Mátyás halála után még jobban felborultak. Az állam-

pénztár üresen kongott, a főnemesség vagyona pedig mértéktelenül megnövekedett. Az oligarchia mohósága határtalan volt: Mohács előtt a tizenegy tagú püspöki kar évi jövedelmét 210 000 forintra becsülték, a kincstár jövedelmét pedig 200 000-re. Mértéktelenül költekeztek is: Bakócz Tamás esztergomi érsek háromszáz tonna – kb. 6700 kg – ezüstneműt halmozott fel.

A katonai helyzet is módfelett megromlott, a fekete sereg feloszlása után az ország védelme a hűbéri bandériumokra hárult. Ezek persze eleve vereségre voltak ítélve a három világrészre kiterjedő birodalom fegyelmezett, jól felszerelt, kiváló tüzéségtől támogatott hadseregével szemben, ezt a mohácsi síkon lezajlott csata kegyetlen kíméletlenséggel igazolta.

A feudális anarchiába süllyedt ország valójában képtelen volt bármit is tenni a veszély elhárítására. A jámbor II. Ulászló és fia, az ifjú II. Lajos a török előtt ugyanolyan gyámoltalanul állt, mint a nagyurak hatalmi és anyagi igényei előtt.

A körülmények úgy hozták, hogy Magyarország, a középkori nagyhatalom, Európa centrumából a perifériára került, s ott felőrlődött két erősebb nagyhatalom között.

A XV. század elején az országon már nem lehetett segíteni, ezt a helyzetet Brodarics István így fogalmazta meg egyik levelében: „már minden késő (. . .) végső veszélyben forgunk”.

Azon csak tépelődhetünk, akár önvizsgálóan emésztethetjük is magunkat, hogy ennek így kellett-e lenni? A közép-európai államok törökellenes szövetsége vajon miért nem állt talpra? És persze azon is, hogy az európai keresztény államok egyesített ereje képes lett volna-e megmenteni Magyarországot? Talán igen, elméletileg, de ezek az erők akkor egyszerűen nem voltak egyesíthetők, mint ahogy a lengyel, cseh és magyar szövetség is, a parciális érdekek miatt, kivitethetlen elképzelés, utópista ábránd maradt.

A kör egyszerűen bezárult, Magyarország sorsa megpecsételődött, az oszmán támadás elemi csapásként zúdult a magatehetetlen országra.

Rászakadt a lavinaomlás, darabokra törte, eltemette.

Váradi Pétert a sors megkímélte attól, hogy átélje, részese legyen a mohácsi katasztrófának: 1501-ben, június elején meghalt. Azt viszont szinte mindennap látta, hogy a török feltartóztatatlanul közeleg, s nincs, vagy alig van erő feltartóztatására.

Olyan korban élt – s ezt saját bőrén is tapasztalta –, amikor az árulás, a pártütés, az esküszegés mindennapos jelenség, amikor a kapzsiság, a tékozlás, az önzés kortünet, amikor a tunyaság, az ostobaság, az önfejtőség uralkodó volt.

Ő magas is – bár sok tekintetben kivétel volt, tiszteletreméltóan rendhagyó – a török kort megelőző, egymást váltó, léha nemzedékek egyikének sorába tartozott.

Azok közé, akik sodródtak a vég felé, képtelenek voltak gátat emelni az ár ellen . . .

IRODALOM

Allaga István: Bács és régi vára. Vasárnapi Újság, 1889; Bács-Bodrog vármegye Egyetemes Monográfiája. Szerkesztő: Dudás Gyula, I–II., Zombor, 1896; Bács-Bodrog vármegye Monográfiája. Szerk.: Borovszky Samu, I–II., Bp., 1909; Bél Mátyás: Bács-Bodrog vármegye, 1735. Fordította, jegyzetekkel ellátta Szóts Rudolf. A Bács-Kiskun megyei Levéltár kiadványai, VIII., Bp., 1982; Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, I–II., Bp., 1894; Csapodi Csaba–Tóth András–Vértessy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp., 1987; Érdújhelyi Menyhért: Újvidék története. Újvidék, 1894; Fraknói Vilmos: Váradi Péter kalocsai érsek élete. Bp., 1883; Gerézdi Rabán: Egy magyar humanista: Váradi Péter. Magyarságtudomány, 1942; Henszlmann Imre: Bács. Archeológiai Értesítő, 1870; A kalocsai érsekség ásatásai Henszlmann Imrétől. Archeológiai Értesítő, 1872; Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet. I–V., Bp., 1935–36; Kalász Elek: Vázlatok a magyar földön 800 éves ciszterci rend múltjából. Baja, 1942; Kardos Tibor: A magyarországi humanisták köre. Bp., 1955; Kisfaludy Katalin: Matthias Rex. Bp., 1983; E. Kovács Péter: Matthias Corvinus. Bp., 1990; Kulcsár Péter: A Jagelló-kor. Bp., 1981; Magyar humanisták levelei, XV–XVI. század. Válogatta, bevezette és jegyzetekkel ellátta V. Kovács Sándor, Bp., 1971; Magyar művelődéstörténet. Szerk.: Domanovszky Sándor, I–V., Bp., 1939–1942; Magyarország történelmi kronológiája. Főszerk. Benda Kálmán, I–IV., Bp., 1982; Sekulić, dr. Ante: Drevni Bač. Split, 1978, Zolnay László: Kincses Magyarország. Középkori művelődésünk történetéből. Bp., 1977; Zsámbéki László: Magyar művelődéstörténeti kislexikon. Bp., 1937.